

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну
едукацију и рехабилитацију

НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ
СКУП

„Специјална
едукација и
рехабилитација у
условима пандемије
COVID-19“

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд,
23. децембар 2021.

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

**НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„СПЕЦИЈАЛНА ЕДУКАЦИЈА И РЕХАБИЛИТАЦИЈА У
УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ COVID-19”**

Београд, 23. децембар 2021.

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 2021.

НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„СПЕЦИЈАЛНА ЕДУКАЦИЈА И РЕХАБИЛИТАЦИЈА У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ COVID-19”
Београд, 23. децембар 2021. године
ЗБОРНИК РАДОВА

Рецензенти:

Проф. др Даница Васиљевић-Продановић
Доц. др Лука Мијатовић

Издавач:

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)
11000 Београд, Високог Стевана 2
www.fasper.bg.ac.rs

За издавача:

Проф. др Марина Шестић, декан

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Бранка Јаблан

Уредници:

Доц. др Наташа Буха
Доц. др Милица Ковачевић

Дизајн насловне стране:

Зоран Јованковић

Компјутерска обрада текста:

Биљана Красић

Штампа омота и нарезивање ЦД:

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)

Зборник радова ће бити публикован у електронском облику – ЦД

Тираж: 200

ISBN 978-86-6203-155-6

Наставно-научно веће Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, на седници одржаној 9. 12. 2021. године, Одлуком бр. 3/193 од 10. 12. 2021. године, усвојило је рецензије рукописа Зборника радова „Специјална едукација и рехабилитација у условима пандемије COVID-19”.

Зборник је настао као резултат Пројекта „Специјална едукација и рехабилитација у условима пандемије COVID-19” чију реализацију је сопственим средствима подржао Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију. Руководилац Пројекта је проф. др Горан Јованић.

УТИЦАЈ ПАНДЕМИЈЕ COVID-19 НА РЕАЛИЗАЦИЈУ ЛОГОПЕДСКИХ И ДЕФЕКТОЛОШКИХ ТРЕТМАНА

Тамара РАДОЈЕВИЋ¹, Наташа ЛАБОВИЋ ОБРАДОВИЋ²,
Ања ОБРАДОВИЋ³

¹Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рахабилитацију
^{2,3}Развојни центар „Expressiva”

Апстракт

Циљ овог истраживања је утврдити утицај пандемије COVID-19 на реализацију логопедских и дефектолошких третмана. У истраживању је учествовало 144 испитаника, од тога 76 логопеда и 68 дефектолога. Највише испитаника било је из Београда (70,1%), затим Новог Сада (7,6%), Ниша (4,8%) и осталих градова Републике Србије (17,5%). Дефектолози и логопеди раде са хетерогеном популацијом, различитог узраста. Највише испитаника (69,4%) ради са узрастом 0-6 година, нешто мање са узрастом 7-14 година (25%), док најмањи број испитаника (5,6%) ради са младима и особама старијим од 15 година, а запослени су у приватном сектору (57,6%) и у државном сектору (42,4%). Пандемија је имала значајан утицај на реализацију третмана (72%), у смислу да су маске и визире постали део обавезне опреме приликом извођења третмана (61,11%), као и дезинфекција радног простора (95,83%) и удаљавање родитеља из просторија где се изводе третмани (37,50%). Услед пандемије третмани су реализовани и онлајн (45,9%), што је довело до бројних тешкоћа. За већину испитаника (59,64%) нов начин рада у великој мери представља извор стреса.

Кључне речи: логопед, дефектолог, пандемија, третман

УВОД

Од децембра 2019. године свет се суочава са једном од незапамћених пандемија каква није забележена у модерној историји јавног здравља. Ради се о пандемији изазваној коронавирусом (SARS-COV-2) која је довела до глобалног ванредног стања, што је резултирало драстичним променама у људској свакодневници (Yi

et al., 2021). Посматрано ван медицинског аспекта, због промена у свакодневном животу људи су наишли и на бројне економско-егзистенцијалне, психолошке и социо-културолошке изазове. Као последица пандемије, у свету је, у општој популацији забележен значајан пораст душевних поремећаја попут анксиозности, психолошких траума и депресије (Ornellet al., 2020), док је депресија и пре појаве

пандемије SARS-COV-2 претила високом котираношћу налазећи се у прва три здравствена обољења са широком распрострањеношћу и високом растућом инциденцом појаве новооболелих у општој популацији. Тај пораст се и пре појаве пандемије SARS-COV-2 вируса повезивао са низом егзогених фактора, пре свега са порастом стресогених услова и стилова живота, те и самим наглим променама вредносних и моралних начела (Folnegović Šmalc, 2010).

Као мера спречавања ширења корона вируса свет је, између осталих епидемиолошких мера као једну од мера заштите људског здравља спровео препоруку за *online* размену информација и тзв. „рад од куће“ запослених, чија занимања допуштају предложену форму функционисања. Васпитно-образовни систем је у кратком временском року имао за задатак да осмисли платформе *online* функционисања на свим нивоима образовања (Stepanović, 2020). Између осталих, погођена групација новонасталом методом образовања јесте и вулнерабилна популација деце и особа са сметњама у развоју као и њихових стручних терапеута, а издвајамо стручњаке за патологију говора и језика – логопедe, специјалне едукаторе и рехабилитаторе.

Спровођење заштитних мера које су се континуирано примењивале (ношење заштитних маски, поштовање физичке дистанце и по могућству „рад од куће“) довеле су до бројних баријера и проблематичних суочавања са новим начином реализације и трансформације спровођења стручног рехабилитационо-хабилитационог третмана и терапија. Издвајамо посебно погођену групацију коју чини најмлађа популација са неопходним рано-интервентним потребама. Поједини

аутори сматрају да се још увек налазимо у раном периоду за утврђивање реалних последица на здравље како издвојене, тако и опште популације. Стваран утицај ће бити мерљив тек након неколико година а данашњица нам намеће као императив превентивно деловање на појаву последица развоја деце и младих (Yi et al., 2021).

Ношење заштитних маски на лицу прекрива уста и нос те на тај начин има значајан утицај на филтрирање малих честица и спречавање ширења вируса (Rader, et al., 2021). Истраживања су показала да овакав вид заштите пригушава интезитет говора, омета природне артикулационе покрете и мења акустичке карактеристике гласа и говора чиме се знатно утиче на степен разумљивости говорног исказа (Goldin et al., 2020). Такође, перцепција говора може бити измењена због одсуства визуелне перцепције покрета усана и пратеће кретње мимике лица саговорника (Yi et al., 2021). Фацијална експресија бива донекле невидљива те је сведена извесно на регион мимике и покрете очију саговорника. Први гласови који воде ка првим речима су билабијални гласови, те је из тог разлога од великог значаја да дете на раном узрасту када је имитација доминантан аспект учења говора и језика има расположив визуелни доживљај кретања говорних органа говорног модела и/или узора (Punišić, 2012). Ово имплицира смањење квалитета комуникације у интеракцијама *tête-à-tête*, а како је рад логопеда и дефектолога заправо заснован на физичком и социјалном контакту, промене у приступу и реализацији третмана су неминовне. Зато ћемо у наставку рада разматрати последице које је пандемија изазвана корона вирусом оставила на квалитет

реализације третмана и терапија наведених стручњака, консекутивно и на сам развој деце и омладине, отежавајући већ отежану свакодневницу њихових породица (Tohidast et. al, 2020).

Учење као комплексан процес обухвата психичке и физичке аспекте људског живота. Развој сваког ентитета унутар психофизичког развоја поседује временски лимитиран тзв. критични период развоја чија одложена стимулација оставља озбиљне последице на даљи развој јединке. Примера ради, уколико деца са оштећењем слуха, која су у наведеном критичном периоду развоја имплементирала слушни амплификатор, буду лишена адекватне стимулације, неизоставно ћемо имати реперкусије у даљем квалитету савладавања говора и језика, социјалних компетенција и, дакако, емоционалног развоја. Правовременост деловања у пружању адекватног третмана особама код којих су се појавили први облици дисфлуентности говора се такође сматра као императив у успешности превлађивања поремећаја, који даље услед пропуштања правовремене интервенције прети са великом учесталашћу да прожме и дубље слојеве личности (Tohidast et. al, 2020). „Учењем дете уноси ред у хаотично стање које га окружује.“

Дефектолози и логопеди су испрва у време пандемије били махом „препуштени сами себи“. Професионална и морална обавеза им је била да заштите како себе и своју делатност, своје колеге, тако и своје штићенике од могућег заражавања, посебно првих месеци пандемије када се о вирусу и његовој вирулентности мало знало. Нужда је приморала стручњаке да се упуте у махом неистражене сфере новог вида спровођења третмана и терапија а да се притом одржи квалитет и омогући

успешност интервенције. У овом раду ћемо анализирати на који начин је пандемија *COVID-19* утицала на квалитет реализације стручних третмана.

ЦИЉ РАДА

Циљ овог истраживања био је утврдити утицај пандемије *COVID-19* на реализацију логопедских и дефектолошких третмана.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Узорак

У овом истраживању учествовало је 144 испитаника, од тога логопеда (52,8%) и дефектолога (47,2%) запослених у различитим градовима Србије. Највише испитаника било је из Београда (70,1%), затим Новог Сада (7,6%), Ниша (4,8%) и осталих градова Републике Србије (17,5%). У истраживању је учествовало 142 испитаника женског пола и 2 испитаника мушког пола, што је било и очекивано с обзиром на то да је много више припадница женског пола у овим професијама. Дефектолози и логопеди запослени су у приватном (57,6%) и у државном сектору (42,4%). Дефектолози и логопеди раде са хетерогеном популацијом, различитог узраста. Највише испитаника (69,4%) ради са узрастом 0-6 година, нешто мање са узрастом 7-14 година (25%), док најмањи број испитаника (5,6%) ради са младима и особама старијим од 15 година.

Инструмент и ток истраживања

Истраживање је реализовано током октобра и новембра 2021. године. За потребе истраживања креиран је посебан упитник који је састављен из три дела

(укупно 34 питања). Први део поседује пет питања и односи се на опште податке (пол, професија, узрасна доб пацијената и/или штићеника, место запослења итд). Други део се односи на рад у време пандемије и садржи 25 питања. Трећи део упитника поседује четири питања и даје нам податке о реализацији поштовања и придржавања прописаних мера заштите у циљу спречавања ширења вируса.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СА ДИСКУСИЈОМ

На Графикону 1 шематски је приказан однос испитаника у погледу питања да ли је пандемија утицала на реализацију третмана, те смо добили очекиване податке где је већина испитаника (72%) потврдила нашу сумњу да је пандемија имала знатан утицај на реализацију логопедских и дефектолошких третмана. Како ова тврдња не би остала непотпуна, испитаници су наводили начине на које је пандемија имала утицај и шта се то променило у професионалном животу стручњака. У Табели 1 приказани су најчешћи одговори на које начине је то пандемија утицала на логопедску и дефектолошку праксу, па се као најчешћи одговор издвајају редуција броја третмана (50%) и промена начина пружања услуга (50%). Дате промене су донеле бројне проблемске ситуације, а стручњаци су били принуђени да се прилагођавају и да их решавају *en passant*. Најчешћи проблем који испитаници наводе у вези је са променом начина пружања услуга, а то је недостатак физичког контакта (58,33%) који представља основ за успешну и квалитетну реализацију третмана. Испитаници су као проблем истакли и недостатак смерница од стране државних органа (56,94%), због чега су били препуштени способности

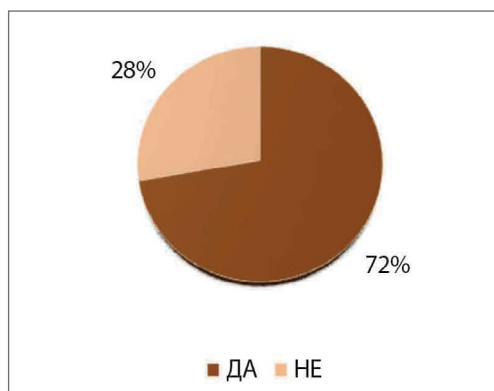
личне снажљивости. Без јасних протокола стручњаци су се сналазили на различите начине. Удружење логопеда Србије је својим члановима послало дописе у виду техничких савета за реализацију праксе, а затим и списак законски прописаних правила и препорука у циљу заштите здравља запослених и шире. Ипак, испитаници наглашавају да су од државе добили финансијску помоћ, што наводе као једну од олакшица у моментима када су на снази биле забране кретања и/или поштовање скраћеног радног времена, поред нужног унапређивања личне информатичке писмености, похађања и реализовања различитих бесплатних семинара и вебинара.

Већина испитаника је извршила модификације у раду у смислу да су маске и визири постали део обавезне опреме приликом извођења третмана (61,11%), дезинфекција радног простора (95,83%) и удаљавање родитеља из просторија где се изводе третмани (37,50%) у циљу спречавања потенцијалног преноса вируса, ипак у неким случајевима то није било довољно и задовољавајуће те су стручњаци били приморани да се упуте у алтернативне видове реализације пружања услуга, пре свега спровођења третмана и терапија *online* (45,9%) користећи платформе као што су *ZOOM* (26,4%), *Skype* (30,56%), *Viber* (31,94%), а ретко и преко Гугл Мит-а (*Google Meet*) и *Facebook*-а.

Прелазак на *online* реализацију третмана донео је бројне проблеме као што су слаба, оптерећена или недовољно квалитетна интернет веза (29,17%), недовољна информатичка писменост корисника (31,94%), немогућност коришћења материјала и инструметарија у непосредном раду (58,33%). Ово су проблеми који се јављају приликом реализације третмана *online*, али испитаници пријављују

Табела 1. Опис утицаја пандемије COVID-19 на реализацију третмана

	N	%
Више обавеза због смањеног броја запослених	34	23,60
Смањен број третмана	72	50,00
Ограничење локације пружања услуга	12	8,33
Промена начина пружања услуга	72	50,00
Финансијске тешкоће	24	16,67
Одсуство због болести или самоизолације	96	66,67

Графикон 1. Утицај пандемије на реализацију професионалне праксе

непремостив проблем с обзиром да је са одређеном клијентелом неостварив рад путем *online* комуникације. То су третмани којима су обухваћена деца махом млађа од пет година старости, затим деца са поремећајима пажње, са поремећајима из аутистичког спектра, различити синдроми и неуроразвојна стања, али и деца са тешкоћама у понашању. Ипак, и овакви третмани су поједини терапеути реализовали уз додатне модификације.

Испитаници су током пандемије забележили пораст броја деце са поремећајима понашања у чак 68% случајева, што је и очекивана последица пандемије ове врсте.

Посао дефектолога и логопеда је сам по себи одговоран и захтеван, а нов начин реализације третмана доноси бројне проблеме са којима се многе колеге нису раније суочавале. Страх за лично

здравље и егзистенцију, поред стрепње да ли ће се третман показати успешним услед немогућности контролисања свих фактора који могу довести до неадекватне реализације (попут лоше интернет конекције, расположења детета или сардљивости родитеља), представља сасвим нови извор стреса. У Графикону 2 шематски је дат приказ колико заправо нов начин рада изазива осећај стреса приликом реализације третмана. Из добијених података можемо закључити да је за већину стручњака веома стресно радити у новонасталим околностима где за само 14,25% испитаника овакав рад не представља никакав стрес, за одређен број испитаника рад у оваквим околностима је тек делимично стресан (27,7%), док за већину испитаника (59,64%) нов начин рада у великој мери представља стрес.

Графикон 2. У којој мери је посао постао стресан услед измењених услова и начина рада

Табела 2. Проблеми које је пандемија изазвала

	N	%
Недостатак физичког контакта	84	58,33
Смањен број третмана	72	50,00
Недостатак искуства у раду <i>online</i>	40	27,78
Недостатак информација од стране државе	82	56,94
Осмишљавање протокола за новонасталу ситуацију и спровођење мера заштите	66	45,83
Недостатак материјала и инструметарија	40	27,78

Последњи део упитника дизајниран је тако да испита ставове испитаника у погледу личног доживљаја пандемије и да прикупи податке о поштовању и придржавању мера заштите током непосредног рада са клијентелом у кабинету. Већина испитаника је прошла процес имунизације (63%), док је само у 2,8% случајева пословни руководиоц установе од запослених захтевао обавезну вакцинацију. Послодавци су углавном захтевали строго поштовање мера заштите (52,8%), док је 37,5% послодаваца тек делимично захтевало поштовање ових мера, а 9,7% послодаваца уопште није инсистирало на придржавању мера заштите.

Из приказаног следи неминован последични резултат да је 48,6% испитаника било позитивно на COVID-19 те је било приморано да одсуствује са посла у периоду

од 14 дана до шест недеља и дуже, што се одразило на пословање, а делимично и на питање саме егзистенције.

ЗАКЉУЧАК

Пандемија корона вируса је прилично утицала на живот и рад колега из праксе, посебно на децу којима је наша помоћ од неприкосновеног значаја. За поједину децу, биће изгубљених и ненадокнадивих драгоцених дана, месеци и година. За другу, опет ће рад и надокнађивање пропуштеног уродити плодом и супституисати недостатке настале у овој глобалној кризи. Наше колеге ће убудуће бити спремне и обучене за нови вид рада, комуникације и сарадње, можда ће развити и нове моделе *online* рада и сарадње, попут олакшаног спровођења

састанака са колегијумом који у овим приликама не захтева путовања, превозење, заказивање и одабирање локалитета састанка и сл. Нека деца ће стећи прва искуства модерног образовања на даљину, упознати значај примене и могућности нових технологија, тиме можда променити или створити нове перспективе и надахнућа.

С друге стране, постпандемија, за коју се не може с тачношћу рећи када ће наступити, донеће прегршт нових коморбидитета насталих као последица прележане инфекције новим корона вирусом, број становника у нашој држави ће се смањити, велики број нас ће искувати трауматичне губитке блиских особа, пријатеља, колега и познаника. Стручњаци из других области нам прете предстојећом економском кризом коју ће осетити већи део популације широм света. Неко ће посао изгубити, други опет добити. Све иде у прилог чињеници да се живот наставља са мањим или већим губицима.

ЛИТЕРАТУРА

- Folnegović Šmalc, V. (2010). Depresija i suicidalnost. *Medix: specijalizirani medicinski dvomjesečnik*, 16(87/88).
- Goldin, A., Weinstein, B., & Shiman, N. (2020). How do medical masks degrade speech perception. *The Hearing Review*, 27(5), 8-9.
- Ornell, F., Chwatzmann Halpern, S., Paim Kessler, F. H., & Correa de Magalhaes Narvaez, J. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on the mental health of healthcare professionals. *Cadernos de Saúde Pública*, 36(4), <https://doi.org/10.1590/0102-311X00063520>
- Punišić, S. (2012). *Artikulaciono-akustički i auditivni aspekt odstupanja glasova u patološkom govoru*. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

- Rader, B., White, L., Burns, M., Chen, J., Brilliant, J., Cohen, J., et al. (2021). Mask-wearing and control of SARS-CoV-2 transmission in the USA: a cross-sectional study. *Lancet Digit Health*, 3(3), 148-157.
- Stepanović, S. (2020). Uticaj pandemije virusa korona na obrazovanje. *Nastava i vaspitanje*, 183-196. doi: 10.5937/nasvas2002183S
- Stevanović, B. (2001). *Psihologija u vaspitanju i obrazovanju*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Tohidast, S. A., Mansuri, B., Bagheri, R., & Azimi, H. (2020). Provision of speech-language pathology services for the treatment of speech and language disorders in children during the COVID-19 pandemic: Problems, concerns, and solutions. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology*. doi: 10.1016/j.ijporl.2020.110262
- Yi, H., Pringsterhaus, A., & Song, W. (2021). Effects of wearing face masks while using different speaking styles in noise on speech intelligibility during the COVID-19 pandemic. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.682677>

IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE IMPLEMENTATION OF SPEECH THERAPY AND DEFECOTOLOGICAL TREATMENTS

Tamara RADOJEVIĆ¹,
Nataša LABOVIĆ OBRADOVIĆ²,
Anja OBRADOVIĆ³

¹University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

^{2,3}Developmental center "Expressiva"

Abstract

The aim of this study was to determine the impact of the COVID-19 pandemic on the implementation of speech therapy and

defectological treatments. 144 respondents participated in the research, of which 76 were speech therapists and 68 defectologists.

Most respondents were from Belgrade (70.1%), followed by Novi Sad (7.6%), Nis (4.8%) and other cities in the Republic of Serbia (17.5%). Most respondents (69.4%) work with the age of 0-6 years, slightly less with the age of 7-14 years (25%), while the smallest number of respondents (5.6%) work with young people and people older than 15 years, and they are employed in the private sector (57.6%) and in the public sector (42.4%). The pandemic had a significant impact on the implementation of treatment (72%), in the sense that masks and visors became part of the mandatory equipment during treatment (61.11%), as well as disinfection of work space (95.83%) and removal of parents from the premises where treatments are performed (37.50%). Due to the pandemic, treatments were also implemented online (45.9%), which led to numerous difficulties. For the majority of respondents (59.64%), the new way of working is largely a source of stress.

Keywords: speech therapist, special educator and rehabilitator, pandemic, treatment